

Beste Vrienden,

Berna ut lucerna (Berne als een licht)

Bij verrassing ontving onze stichting ongeveer een jaar geleden een brief van de abt van de Abdij van Berne, de zeereerwaarde heer Denis Hendrickx,:

"Geacht bestuur, al geruime tijd worden in de abdij van Berne vijf tekeningen van de hand van Jan Heesters bewaard. Ze zijn hier terecht gekomen via een confrater van ons, de heer Jules Lemmens (overleden op 14 maart 1930), die blijkbaar warme betrekkingen met hem onderhield. We zijn van mening dat deze tekeningen beter tot hun recht komen in een collectie die speciaal rond deze kunstenaar gevormd is en in een museum dat aan zijn leven en werken gewijd is. Om die reden willen we ze graag in eigendom overdragen aan uw stichting met als doel ze toe te voegen aan de collectie die het museum beheert. Op deze wijze wordt de band tussen de abdij en Jan Heesters bestendigd."

Dat Jan Heesters verschillende banden onderhield met de abdij van Berne was bekend. Zo wordt de abtijhistoricus en -archivaris Hugo Heijmans die vanuit Fribourg op de abdij in Heeswijk terecht komt, door Heesters zelf betiteld als 'vriend voor het leven'. Een portret dat Heesters in de jaren dertig van hem maakt, behoort tot de canon van Heesters en is gelukkig onderdeel van de collectie van ons museum.

Een andere relatie met de abdij vormt de opdracht die Heesters in 1942 krijgt om een portret te schilderen van abt Milo Ondersteijn (abt: 1942-1959). Het is in de abdij van Berne traditie dat een norbertijn zodra hij tot abt is gekozen zich laat portretteren. Het portret dat Jan Heesters van abt Ondersteijn maakt, wordt echter afgekeurd en hangt dus niet in de galerij der abten. De opdracht wordt in tweede instantie uitgevoerd door confrater Michael van Helvert.

Terug naar de schenking: deze bestaat uit 5 werken (2 tekeningen en 3 etsen) van Heesters die zijn gesigeneerd 'voor Jules Lemmens, Jan Heesters'. De vroeg gestorven norbertijn Lemmens was docent declamatie en welsprekendheid om priesters voor te bereiden op het preken. Met vriend Heesters deelde hij de liefde voor de kunst, waarin hij ook boeiend onderricht gaf. Zoals uit de overzichtsfoto blijkt, bestaat de schenking uit uiteenlopende werken. De middelste is een ets met wellicht een bijzondere afbeelding van een stuwmechanisme in de Aa. Ook de medaillon-tekening is voor de museumcollectie uniek. En dit alles kregen wij aangeboden door de abt van Berne! Uiteraard hebben wij op het aanbod enthousiast gereageerd; de nieuwjaarsborrel leek ons een passende gelegenheid om deze schenking te laten plaatsvinden.

Links: Overdracht tijdens de nieuwjaarsborrel. Boven: de 5 werken.

En zo heeft de zeereerwaarde heer Dennis Hendrickx deze werken tijdens de nieuwjaarsreceptie van 7 januari in het museum onthuld en overgedragen aan de Stichting. Wat mij betreft - ik geef toe dat het minder fraai klinkt - wordt de nieuwe wapenspreuk van Berne: Berna ut exemplum (Berne als voorbeeld)!

Al vaak is in de Vriendenbrief gememoreerd dat de vrijwilligers de drijvende kracht vormen van Museum Jan Heestershuis. Zondag 24 juni heeft burgemeester C. van Rooij tijdens de opening van de expositie in de beeldentuin Will van Esch benoemd tot Lid in de orde van Oranje-Nassau. Namens de Vrienden willen we haar van harte feliciteren met de bekroning van haar jarenlange inzet voor het museum.

Ter afsluiting en u allen een goede zomer toewensend, dank ik Van Kruijsdijk notarissen voor hun substantiële sponsorbijdrage aan de Stichting Vrienden van het Museum Jan Heestershuis.

Paul van den Acker

Will van Esch-Rutten

Tabaksdoos van Jan Heesters

Uit het eigen bezit van het museum deze keer een geelkoperen of messing tabaksdoos met inscripties. De doos heeft een geprofileerde rand aan de onderzijde en is op het deksel, de voorzijde en zijkanten versierd met florale motieven. Op de achterzijde staat een inscriptie:

*Wie zorgeloos hem verlaat op bijstand van zijn vrinden,
Die zal hem in de nood deerlijk bedrogen vinden!*

*(Wie zich zorgeloos verlaat op bijstand van zijn vrinden,
Die zal zich in de nood deerlijk bedrogen vinden!)*

Het is een waarschuwing om zich niet af te keren van God want alleen God is te vertrouwen. Zonder Hem komt de mens bedrogen uit en staat bij moeilijkheden alleen.

Het deksel heeft scharnieren en aan bovenzijde een verdeling in drieën, waarbij op het middelste deel een tafereel met enkele vage personen te zien is. De tabaksdoos is blijkbaar veel gebruikt. Aan de linker- en rechterkant staan bijna onleesbare inscripties omringd door bloemmotieven. De inscriptie links is nog gedeeltelijk leesbaar: in op hun feest maakt wijngaart op de.. geen wijngaart is geweest! Dit is een verwijzing naar een bijbeltekst. In het nieuwe testament verhaalt het evangelie van Johannes de bruiloft van Kanaän. Als Maria haar zoon vertelt dat de wijn op het bruiloftsfeest op is, verandert Christus water in wijn. In de oude Statenbijbel uit 1637 staat in (Johannes 2: 1-12)

*Heel Cana staat verbaast dat Christus op haar feest
Maakt wijngaartfap dat aan geen wijngaartf is geweest*

*(Heel Kanaän staat verbaasd dat Christus op haar feest
Maakt wijngaardsap dat aan geen wijngaard is geweest)*

De inscriptie aan de rechterzijde laat nog maar enkele woorden zien: Adam.. ...gelukkig. Hier ontbreken enkele woorden maar dit fragment verwijst vermoedelijk naar de tekst: God schiep Adam en Eva om een gelukkig leven te hebben (Genesis 2:15).

Kortom, als je deze tabaksdoos ter hand neemt om te gaan genieten van aardse geneugten als tabak, houdt dat ook in dat het oog valt op stichtende spreuken, die tot nadenken stemmen. Er staan Bijbelse richtlijnen op voor het geestelijk leven! Niet iedereen zal dat meteen in praktijk gebracht hebben maar men vond het de moeite van het proberen blijkbaar waard!!!

Ook op de onderzijde is een verdeling in de scènes gemaakt maar hier is de middelste afbeelding helemaal niet meer te zien. De toestand van de doos is verder redelijk, datering 1600-1750. De afmetingen zijn: hoogte 3,5 cm breedte 4,8 cm en lengte 17,2 cm.

Roken

Er zijn archeologische vondsten gedaan die bewijzen dat Romeinen, Galliërs, en Grieken in de oudheid al rookten. Dat was nog niet de rook van tabak maar de rook van het vuur dat met aromatische kruiden brandde als een verbindingsteken tussen de aarde en de goden. Wie de rook inademde erkende en eerbiedigde de verbinding. De uitgedemde rook symboliseerde de gedachten en gebeden die opstegen.

Columbus komt aan in Amerika

Wanneer Columbus in 1492 in Amerika aankomt ziet hij voor het eerst Indianen (want hij denkt in India aangekomen te zijn). Hij ziet een land met een enorme rijkdom: bijzondere houtsoorten, edelmetalen en speciale kruiden maar hij ziet ook de tabaksplant. Wat de naakte inwoners van het land met de tabaksplant doen is vreemd: ze ademen de rook van de bladeren in en worden daar rustig van. Columbus en zijn mannen nemen behalve de zaden van de tabaksplant (als sierplant voor de Spaanse en Portugese tuinen) ook de gewoonte van het roken mee naar huis. Aanvankelijk ziet men de tabaksbladeren als een wondermiddel. Er worden zelfs medische krachten aan toegeschreven. Overal lijken ze goed voor te zijn. Veel ziektes kunnen er mee genezen worden zoals benauwdheid, hoofdpijn, verkoudheid en astma. Zelfs om drenkelingen bij te brengen wordt het gebruikt: als een voorloper van mond tot-mondbeademing.

Genotsmiddel

Tabak wordt in de 16e eeuw heel populair, er worden allerlei siropen gemaakt op basis van tabaksbladeren maar ook haarlotion, gorgelrankjes, zalfjes en liefdesdrankjes.

Helaas blijkt toch spoedig dat tabak geen wondermiddel is voor kwalen. Maar het roken is dan al ingeburgerd en wordt een gewoonte voor veel mensen. Tabak wordt nu niet meer als medicijn gebruikt maar als genotsmiddel. In Europa wordt tabak aanvankelijk op verschillende manieren gebruikt. In Centraal- en Zuid-Amerika rollen de Indianen de tabaksbladeren tot een hoorntje op. De Spanjaarden nemen die manier van roken over en de sigaar is geboren.

In Noord- Amerika roken Indianen gedroogde tabaksbladeren in een pijp en ook pijproken wordt meegenomen naar Europa. De pijp noemen de Indianen 'tabago': daar komt de naam tabak vandaan.

Tabaksdozen

Na 1630 is de tabaksdoos een gangbaar artikel. Eeuwenlang is het een praktisch maar vooral populair gebruiksartikel. De vorm van de tabaksdoos was aan mode onderhevig en werd soms zelfs aangepast aan de kleding die men droeg. En zo werd de tabaksdoos zelfs een statusartikel, omdat de decoratie en de tekst een uiting waren van persoonlijke identiteit.

In een tabaksdoos wordt tabak vers en stofvrij gehouden. Ook wordt zo verkruiding voorkomen. Bijna iedere Hollandse man rookte pijp en gebruikte dus een tabaksdoos. Die gewoonte moet buitenlanders zijn opgevallen. Het tabaksgebruik was in andere landen immers beduidend minder algemeen. Niet verwonderlijk dus dat de Hollanders daarom door de Duitsers wel 'Dosenstrager' werden genoemd.

Antirookcampagnes

Maar dan komen donkere wolken aandrijven voor de rokers: al spoedig ontstaan de eerste antirookcampagnes want het buitensporig roken verontrust het gezag. Lodewijk XIII verbiedt zelfs de verkoop van tabak in Frankrijk en James I van Engeland schrijft een aanklacht tegen rokers. De sultan van Turkije, Amurat IV, vaardigt een wet uit waarbij het roken verboden wordt met zware straf, bij overtreding wordt de neus afgesneden. Ook in Rusland wordt het roken zwaar gestraft en in Perzië, het huidige Iran, vond men het pijproken zo westers en ordinaar dat als straf de bovenlip maar weggesneden werd. Wrede praktijken maar het helpt niet: het roken gaat gewoon door. Ook zeelieden rookten graag, hoewel dat op zee gevaarlijk was. De matrozen vinden er al spoedig iets op. Ze nemen een prop tabak in de mond en kauwen erop: ze gaan pruimen. Om te zorgen dat ze de pruimen en het pruimsap niet overal uitspugen werden overal spuwbakjes, kwispedoors neer gezet.

De Hollandse pijproker

Antieke kwispedoor

Gerolde sigaretten

Sigarendoos

Tabaksteelt in Nederland

Begin 17e eeuw wordt de eerste tabak in het land van Maas en Waal geteeld. De overheid ziet ook kans een graantje mee te pikken en gaat er al gauw toe over om belasting te heffen op de handel in tabak. Er worden waagmeesters aangesteld, de tabak moet gewogen worden in de Waag in Huissen en er moeten uitvoerrechten betaald worden. Tot 1816 wordt er dan ook flink tabak gesmokkeld. Nijmegen wordt het centrum van tabaksverwerking in Nederland. Uit de 18e eeuw zijn fraaie koperen tabaksdozen bekend die waarschijnlijk door plaatselijke ambachtslieden van graveerwerk zijn voorzien. De voorstellingen op deze dozen zijn vaak ontleend aan de bijbel. Vanaf 1870 ging de tabaksteelt ten onder door de import van goedkope tabak uit Nederlands-Indië. De laatste dozenfabriek van de fa. Presburg en Co in Nijmegen bestond tot ongeveer 1911.

Sigaretten

In het begin van de 19de eeuw ontstaat in Spanje een nieuwe rookgewoonte. Arme mensen rapen sigarenpeukjes op, rollen die in een papiertje, om ze daarna op te roken. Zo wordt de sigaret geboren. Vanaf 1840 breidt deze rookgewoonte zich uit over Europa.

In 1884 wordt de sigarettenmachine uitgevonden in Amerika en komen de eerste voorgerolde sigaretten op de markt. Ze worden razend populair. Omstreeks 1890 bedraagt de jaarlijkse omzet in Amerika al 2,5 miljard stuks. In de Eerste Wereldoorlog verovert de sigaret ook heel Europa. Soldaten aan het front krijgen zelfs sigaretten bij hun dagelijks rantsoen toebedeeld.

Churchill als fervent roker, hij liet zich bijna altijd met sigaar fotograferen.

Ook in Nederland steeg het aantal rokers revolutionair. Roken wordt vaak een verslaving, hoewel de schadelijke gevolgen van het roken al jaren bekend zijn. Zo erg dat de overheid ook nu nog maatregelen moet nemen. Zo mag er in Europa in veel landen niet meer gerookt worden op het werk en in openbare gebouwen.

Jan Heesters met sigaar

Jan Heesters rookte graag een sigaar of een pijpje maar of hij ook echt deze oude tabaksdoos nog gebruikt heeft, weet ik niet, misschien kocht of bewaarde hij de tabaksdoos omdat hij het een mooi antiek voorwerp vond...

Anne-Marie Cornelissen

Agenda en wetenswaardigheden

Museum Jan Heestershuis

Pompstraat 17, 5481 BL Schijndel

Tel: 073-54 92276

openingstijden:

dinsdag t/m zondag 13.00-17.00 uur

Vriendenlezing 1 oktober

De volgende vriendenlezing wordt gehouden door Arjen Fortuin.

Arjen Fortuin (Amsterdam, 1971) studeerde geschiedenis en filosofie in Amsterdam en Madrid. Van 1998 tot 2017 schrijft hij voor de bijlage Boeken van NRC Handelsblad, voornamelijk over Nederlandse literatuur en verder over geschiedenis en sportboeken. Vanaf september 2017 verruilde hij de literatuur voor tv. Sindsdien is hij TV-recensent voor NRC Handelsblad, nrc.next en nrc.nl.

In 2015 verscheen van zijn hand een biografie over Geert van Oorscot. Van Oorscot (1909-1987) was een van de succesvolste en spraakmakendste uitgever van de vorige eeuw. Hij was de uitgever en dikwijls ook ontdekker van tal van belangrijke Nederlandse schrijvers, zoals Gerard Reve, W.F. Hermans, Jan Hanlo, M. Vasalis, Rutger Kopland en J.J. Voskuil. Met behulp van gezocht geld, deskundige vertalers en een klassieke boekverzorging smeedde Van Oorscot de Russische Bibliotheek.

Op 1 oktober vertelt Fortuin meer over het leven van Van Oorscot en zal hij ook ingaan op het schrijven van literatuur- en tv-kritieken.

De lezing vindt op maandag 1 oktober zoals gebruikelijk plaats in het Napoleonskerkje en zal aanvangen om 20.00 uur.

Expositie in beeldentuin

De expositie Bronzen uit het voorste bos van Chris Hendriks is nog tot 26 augustus te zien in de beeldentuin. Geïnspireerd door jarenlange zeilvakanties van het gezin Hendriks ziet men veel boten, wrakken en steigers terugkomen in het werk. Via het bouwen met strips ontwikkelde Hendriks een nieuwe richting binnen zijn oeuvre, geometrische objecten door middel van een netwerk of raster.

BOEREN BURGERS BUITENLUI

Deze nieuwe tentoonstelling is te zien van 8 juli t/m 30 september. Met werken van verschillende Brabantse schilders zoals Jan Heesters, Dorus van Oorscot, Reinier Pijnenburg, Marinus Dillen, Cees Timmering, Harry Maas en Kees Bastiaans schetst deze expositie een beeld van het wonen, leven en werk van de boeren, burgers en buitenlui. Van boerderijen tot buitenhuizen en woonwagens en van portretten van boeren tot zigeuners en gegoede burgers.

Dank zij een gulle sponsorbijdrage van Van Kruijsdijk notarissen is dit exemplaar van de Vriendenbrief van Stichting Vrienden van Museum Jan Heestershuis in uw brievenbus gekomen.

Hartelijk dank daarvoor.

